

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem
Doktori iskola (7.6 Zeneművészet)

MAGYAR ZENESZERZŐK
VILÁGI KÓRUSMŰVEI A 20. SZÁZAD
NAGY ZENEI VÁLTOZÁSAI ELŐTT

(A CAPPELLA KÓRUSMŰVEK GYERMEK- ÉS
NŐIKARRA)

FAZEKAS ÁGNES

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

2007

I. A kutatás előzményei

A dolgozat célja a magyar zeneszerzők a cappella gyermek- és nőikarra írt világi kórusműveinek bemutatása a 20. század nagy zenei változásai, Bartók és Kodály munkásságának, kórusműveinek születése előtt.

A kóruséletben, hangversenyeken és kórusversenyeken a magyar romantika, a késő romantika, valamint a századfordulón keletkezett karművek nem vagy alig hangzanak el, leszámítva Liszt, Erkel és Mosonyi néhány kórusművét.

Nőikart vezetve, gyakran szembesülök azzal a ténnyel, hogy ebből az időszakból nem tudok műveket válogatni, mert a gyűjteményes kötetek a századfordulón jelentek meg utoljára s kiadásukat a ma működő zeneműkiadók nem szorgalmazzák. A magyar romantika gyermek- és nőikari kirodalma joggal vagy jogtalanul, de elfeledve lappang a könyvtárak mélyén, s a művekhez való hozzáférés igen bonyolult és nehézkes.

Ez a tény indított arra, hogy kutatásom céljául a magyar zenetörténet e területét válasszam, bemutatva a 19. század utolsó harmadában és a 20. század elején keletkezett gyermek- és nőikari kórusműveket.

II. A kutatás módszerei

A dolgozat három különböző, mégis három egymáshoz szorosan kapcsolódó területet tár fel, ezért a kutatást több szálon folytattam.

A dolgozat első része a magyarországi polgári dalos mozgalom létrejöttével foglalkozik, a KÓTA elődje, az Országos Magyar Daláregyesület, az OMDE megalakulásának előzményeit tárja fel, s arra keresi a választ, hogy vajon milyen

szerepet tölthettek be a kor muzsikusi a magyar kóruskultúra kialakításában. Mikor és hol jöttek létre a dalárversenyek, hogyan alakultak ki a különböző versenyszabályok. Mikor és hol vezették be a pontozásos rendszert, a kötelező művek előadását, és mi volt a célja volt a több kategóriás kórusversenyek kialakításának.

Hogyan hatott a magyar dalár mozgalomra a reformkor egyik legfontosabb célkitűzése a nyelvújítás, s vajon a magyar nyelv ápolása és terjesztése miatt vezetett a század végén a nemzeti kórusok teljes kizárásához a dalárversenyekről.

A férfikarok árnyékában, milyen körülmények között jöttek létre az első nőikarok, hol léptek fel milyen műveket énekeltek, s mellettük hogyan alakultak ki, majd alakultak át az alkalmi vegyeskarok egy-egy magasabb színvonalú együttesé.

Mindezekre a kérdésekre Id. Ábrányi Kornél munkái adták meg a választ, aki nagyon részletesen és pontosan, bár néha elfogultan és érzelmektől sem mentesen írta meg a 19. századi daláregyletek történetét. Ábrányi munkái mellett (A magyar zene a XIX. században, Az országos magyar daláregyesület negyedszázados története, Életemből és emlékeimből) vizsgálódásaimat a korabeli zenei szaksajtó cikkeinek és tanulmányainak a tárgyra vonatkozó részeivel egészítettem ki (Apollo, Harmonia, Magyar Dal és Zeneközlöny, Magyar Dal, Zeneközlöny, Zenészeti lapok).

A dolgozat második része a különböző stílusok, és zenei áramlatok magyarországi megjelenésével foglalkozik. Hogyan váltak a betelepített, külföldi muzsikuskok magyar zenészekké, s a nyugati zenéből vajon mit őriztek meg, s adtak át magyar társaiknak. Hogyan alakult ki a verbunkos zene, s miként vált e stílus a magyarság kifejezésének szimbólumává. Mi volt az oka a század végén a kuruc zene iránti érdeklődésnek, hogyan indult el a népzene kutatás, s mit jelentett a kor szerzőinek a népies műdal a népies dal és a népdal.

A harmadik rész a 19. század utolsó harmadában és a 20. század elején megjelent gyermek- és nőikari köteteket ismerteti megjelenésük sorrendjében, s a művek elemzésével világít rá a kor jellemző zeneszerzési technikáira. Vajon milyen cél vezérelte a szerzőket, tanárokat, tanítókat és karnagyokat, hogy köteteket megjelentessék, hogyan rendszerezték a gyűjtemény anyagait, s hogyan fogadta kiadványaikat a korabeli sajtó. Milyen jellegzetes vonások találhatók a darabokban, miért oly kevés az imitáció, hogyan használták a klasszikus és romantikus zene elemeit, és vajon a magyar romantika programja az egységes magyar stílus hogyan jelent meg a kóruszenében.

III. A kutatás eredményei

Magyarországon az első szervezett dalegyletek az 1860-as évek elején jöttek létre. Ezt megelőzően már működtek dalegyletek, ám ezek a kórusok egymástól függetlenül, elszigetelve dolgoztak (Győr, Lugos, Pécs, Pest, Pozsony, Szentes).

1867-ben Ábrányi Kornél vezetésével megalakult Aradon a ma is működő KÓTA elődje az Országos Magyar Daláregyesület (OMDE), s célkitűzéseiket az alapszabályban rögzítették. A legfőbb elv a „magyar műveket, magyar nyelven” a század végén a nemzetiségi dalegyletek kizárásához vezetett, elveszítve a Kárpát-medence sokszínű együtteseinek jelenlétét a magyar kóruskultúrában.

A kétévente más és más városban megrendezett országos dalárünnepélyek és versenyek a század végére komoly változásokon mentek át. (Pécs 1864, 1886, Pest 1865, 1870, Arad 1867, 1898, Debrecen 1868, 1882, Nagyvárad 1872, Kolozsvár 1874, 1880, 1914, Szeged 1876, 1889, 1914, Miskolc 1884, Budapest 1892, 1896, 1911, Fiume 1894, Kassa

1901, Temesvár 1903, Szombathely 1905, Eger 1907, Kecskemét 1909.)

1870-től kezdve (Pest) zárt térben tartották a versenyeket, 1874-ben (Kolozsvár) szétválasztották a kötelező és szabadon választott művek kategóriáját, 1889-ben (Szeged) pedig bevezették a titkos, pontozásos rendszert. A század végére a kórustagok képzetlensége miatt a dalegyletek teljesítménye visszaesett, s hiába rendeztek kottaolvasási versenyt, a kórusok egyre felkészületlenebbül jelentek meg az ünnepélyeken.

A férfikarok mellett a vegyes- női- és gyermekkarok is lassan bekapcsolódtak a hangversenyéletbe, új szint adva a század végén a magyar kórus mozgalomnak. (Vegyeskarok: Pestbudai hangászegylet – Babbnig Máté, Budai Énekakadémia – Knahl Antal, Zimay László, Zenekedvelők Egylete – Knahl Antal, Zimay László, Richter János, Káldy Gyula. Nőikarok: Váci Női Dalfűzér – Krenedics Matild, Liszt Egylet – Engeszer Mátyás és felesége, Pécsi Női Dalegylet – Wachauer Károly, Budai Zenekör – Eisvogel Ferenc, Magyar Nők Karének-egyesülete – Lichtenberg Emil.) Elfogadásuk eleinte nem volt könnyű, hiszen a női nem jelenléte a színpadon gyakran csak kihívás volt s egyben nagyszerű látvány, melynek zenei teljesítményét a szakma kezdetben nem értékelte. Mindezek ellenére egyre több nőikar alakult Magyarországon, s ezek igényelték az újabb és újabb kórusműveket.

Az 1860-as évek közepétől sorra jelentek meg a különböző kiadványok komolyabb énekelnivalót kínálva az egyneműkarok (nőikarok) számára. A gyűjtemények egyben gyermekkarra szánt kórusműveket is tartalmaztak (Bartalus – Gyertyánffy: Női karének gyűjteménye, Harrach: Aranylant, Major J. Gyula: Új magyar Orpheus, Erödi: Ezüst hárfá), a pedagógiai célzatú énekeskönyvek egyneműkari művei pedig a nőikari irodalmat bővítették (Zsasskovszky testvérek: Egri

dalnok, Kis lantos, Kohányi: Legújabb dalkoszorú, Bátori: Énekkönyv, Szebenyi: Dalgyakorlókönyv, Krausz: Dalgyűjtemény).

A változó igénnyel elkészített és kiadott gyűjteményes kötetek jelentős színvonalbeli különbségeket mutatnak. A művekre jellemző az egyszerű kíséret, a homofónia, modulációik a párhuzamos vagy a domináns irányba térnek ki. A kórusművek nagy része nem túl jelentős, mégis akad közöttük egy-két igen érdekes és értékes mű. E művek a romantikus zene változatosabb harmóniáit alkalmazva emelkednek ki az egyszerűbb, sablonos művek áradatából (Ábrányi, Dohnányi, Major).

Az egységes magyar stílusra való törekvés, a „magyar világzene” programja átítatta a kórusműveket. A művekben megjelent a verbunkos zene, a kuruc romantika és a „népdal”. Az érdeklődés az ősi magyar zene iránt a múlt feltárásának igénye miatt került előtérbe, s bár a népzenei kiadványok kis részben tartalmaztak magyar népdalokat, a kiadványok főként népies műdalokat és népies dalokat közöltek. Ennek ellenére Erdélyi, Pálóczi, Mátray, Arany, Szénfy, Színi, Bartalus és Kiss Áron megteremtették a magyar népzene kutatás alapjait.

Kutatásom során a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, a Liszt Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár és a Tanítóképző Főiskola kottatárainak anyagai kerültek feldolgozásra. A legtöbb kiadvány természetesen az OSZK-ban volt, néhány kötet a Zeneakadémián, illetve a Liszt Múzeumban található. A Tanítóképző idevonatkozó anyagai – átfedéssel – az OSZK-ban is megtalálhatók.

IV. Publikációk

Világi kantáták Magyarországon a 19. században (Zenetudományi Intézet, 1983)

Rendszerezett gyűjtemény kottaleírással és elemzésekkel az Intézet belső használatára.

A kutatás során az OSZK és a Zeneakadémia kottatárának anyagai kerültek feldolgozásra.

Magyarországi misék a 19. században

(Zenetudományi Intézet, 1986)

Rendszerezett gyűjtemény kottaleírással és elemzésekkel az Intézet belső használatára.

A kutatás során az OSZK, a Zeneakadémia és Budapest templomainak kottatárjai kerültek feldolgozásra.

Zene-diktálás

(nyomtatásra előkészítve)

Barokk és klasszikus periódusok a „B” tagozatos szolfézs csoportok és magasabb évfolyamok részére.

25 éves a Zene Világnapja (Zeneszó, 2000. 8/5)

Nagykanizsa város Vegyeskara (Zeneszó, 2000. 10/9.)

15 éves a Nemzeti Énekkar (Zeneszó, 2001. 3/5)

Hírek, események és beszámolók (Zeneszó, 2000. 8., 9., 10., illetve 2001. 1., 2. számaiban)

